

## بسمه تعالی

### مهدویت و انتظار در اندیشه استاد مطهری

الله رستگار<sup>۱</sup>

#### چکیده:

مساله قیام حضرت مهدی و انتظار موعود جهانی با چالش های متعددی رو به رو است نظیر این که : اگر قرار است عدالت کامل در آخرت تحقق یابد ، چه ضرورت دارد که حکومت عدل جهانی در دنیا تشکیل شود؟ چرا انتظار فرج ، افضل اعمال خوانده شده با اینکه سنخ «انتظار» از سنخ «عمل کردن» نیست، چه رسد به افضل اعمال بودن ؟ اگر شرط ظهور پر شدن جهان از ظلم است ، آیا تلاش های اصلاحی ما ظهور را به تعویق نمی اندازد، و اگر این تلاش های اصلاحی ما سیر تکاملی انسان را شکل می دهد دیگر چه نیازی به مهدی موعود عجل الله است؟ و ... در واقع از ما خواسته اند که « منتظر قیام موعود جهانی باشیم!» و همه سؤالات ما بر می گردد که اولاً چرا؟ و ثانیاً چگونه ؟

**کلید واژه :** انتظار، حق و باطل ، ظهور، مهدویت.

---

۱ . طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت معصومه علیها السلام

## مقدمه

بحث انتظار و ظهور مهدی موعود (عج الله تعالی فرجه الشریف) از ابعاد گوناگونی مورد چالش قرار گرفته است؛ از جمله: مهمترین فلسفه ای که برای تحقق قیام مهدی بر شمرده اند، تحقق عدالت فراگیر و گسترده است. با توجه به اینکه یکی از علل ضرورت معاد نیز همین ضرورت به تحقق کامل است و با توجه به اینکه دنیا فقط دار گذر و اصل و مقصد نهایی آخرت است، دیگر، تحقق عدالت فراگیر در دنیا چه ضرورتی دارد و چرا باید در این دنیا انتظار عدالت داشته باشیم؟ در آیات و احادیث برای برخی اعمال جایگاه خاصی قائل شده اند: نماز ستون دین دانسته شده، و امر به معروف و نهی از منکر مایه قوام بقیه احکام، و... در این میان انتظار فرج افضل اعمال شمرده شده است. چرا انتظار، چنین جایگاهی دارد؟ به ویژه اگر توجه کنیم که در بقیه موارد، فعل ایجابی و اقدام صورت می گیرد، اما ظاهراً انتظار، فعل سلبی و اقدام نکردن و منتظر ماندن است. چگونه «کاری نکردن مهم ترین و برترین» کار دانسته شده است؟

یکی از مباحثی که امروزه جدی مطرح می شود، بحث جهانی شدن است و می دانیم حکومت مهدی عجل الله نیز حکومت جهانی است. قیام او فلسفه ای جهانی دارد و الگوی اسلامی جهانی شدن را می توان همان حکومت مهدی عجل الله دانست. اگر از این زاویه نگریسته شود، آیا جهانی شدن رنگ و بوی دیگری نخواهد گرفت و در آن صورت، وظیفه ما در قبال آنچه امروزه به صورت جهانی شدن مطرح شده، چیست؟

موضوع مهدویت و انتظار از مباحث مهمی است که کتب و مقالات بسیاری پیرامون آن نوشته شده است و مطالب مختلفی به صورت پراکنده از منابع دریافت می شود از جمله کتاب مکیال المکارم نوشته سید محمد تقی اصفهانی، کتاب مهدویت پیش از ظهور نوشته رحیم کارگر، کتاب

آب حیات محمد رضا رفیعی، کتاب انتظار و مکتب اعتراض تألیف علی شریعتی و... در این مقاله قصد داریم با استفاده از اندیشه های شهید مطهری پاسخ این سوال را به دست آوریم.

## مفهوم شناسی

**انتظار:** چشم داشت، نگرانی. در لغت به معنای چشم به راه بودن و نگران بودن است.<sup>۱</sup>

**ظهور:** واژه ظهور به معنای آشکار و پیدا و ظاهر شدن است<sup>۲</sup>؛ و در اصطلاح مذهب شیعه دوازده امامی برای ظهور « مهدی موعود » شیعیان به کار می رود « . پدید شدن ، پدید آمدن، ظاهر شدن<sup>۳</sup> .

**حق و باطل:** از دیدگاه لغت به طور کلی به امر و چیز ثابت و پایدار گفته می شود، باطل در مقابل حق، به چیز غیر ثابت و ناپایدار و غیر دائمی، موقت، گذرا و هر تعبیر دیگری که مناسب باشدف گفته می شود<sup>۴</sup>.

## فلسفه مهدویت و ضرورت انتظار

درفلسفه اسلامی ، قاعده ای به نام قاعده تلازم حدود برهان وجود دارد. به اقتضای این قاعده هر برهانی که بر مسئله ای اقامه شود ، به شناخت (حد) بهتر آن خواهد انجامید و بالعکس<sup>۵</sup>. این بحث ما نیز بر همین روش مبتنی است؛ یعنی اگر بخواهیم شناخت مناسبی از محویت به دست آوریم، یک راه این است عللی که ضرورت مهدویت را ایجاب کرده، بررسی کنید. به نظر می رسد

---

۱ . معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۳۶۴

۲ . فراهیدی، العین، ج ۴، ص ۶

۳ . دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۰، ص ۲۳۵

۴ . سایت تبیان نت

۵ . ابراهیمی دینانی، ج ۳، ص ۲۴۹-۲۴۰

مهم ترین دلیل ضرورت موعود جهانی ، همان فلسفه بهشت انبیا است که فلسفه خلقت نیز هست<sup>۱</sup>. فلسفه خلقت، عبادت و عبودیت است که حقیقت عبودیت ، تقرب به خدا است و فلسفه بهشت نیز طبق آیات متعددی از قرآن کریم، توحید و عدالت اجتماعی معترض شده که مطابق شرح دقیق شهید مطهری ، عدالت نیز برای توحید است<sup>۲</sup> و مهم ترین ضرورت قیام موعود جهانی نیز پر کردن زمین از عدل و قسط است؛ اما چنان که گفته شد ، اگر قرار است عدالت کامل در آخرت محقق شود، دیگر چه اصراری هست که در دنیا هم محقق شود.

باسخ این سوال، به نوع نگاه ما به انسان، عدالت و آخرت برمی گردد که در چند بند توضیح می دهیم :

### **جایگاه انسان در نظام آفرینش از منظر قرآن کریم**

انسان به زمین نیامده که رو زمین بماند ؛ بلکه آمده تا مسیر حرکت به سوی خدا را طی کند و به مقام شایسته خویش که همان مقام خلیفه الهی است برسد، یعنی مظهر صفات خدا گردد. انسان آن گونه که ملائکه پنداشتند، فقط موجودی نیست که در زمین فساد و خونریزی کند ؛ بلکه سگّه و جوش، روی دیگری دارد که همان فلسفه آفرینش او است و در واقع آن چه در انسان اصالت دارد، همان ارزش های متعالی وجود او است<sup>۳</sup>

### **رابطه دنیا و آخرت**

آخرت باطن دنیا است بدین معنا که عالم آخرت عالمی کاملاً مستقل نیست که بعد از پایان زمانی دنیا ، تازه آغاز شود؛ بلکه با نظر عمیق به آیات و روایات می توان دریافت که آخرت در

---

۱ . مطهری، ص ۷۳-۶۹.

۲ . همان : ص ۷۴-۸۵

۳ . همان : ص ۵۲ - ۵۴

باطن دنیا قرار دارد؛ پس جزای آخرتی، نه جزای قرار دادی است و نه حتی رابطه علی و معلولی باطن با اعمال دنیایی دارد؛ بلکه جزای آخرش، نه جزای قرار دادی است به ظهور رسیدن باطن همین اعمالی است که در دنیا انجام می داده ایم<sup>۱</sup>، پس می توان گفت: سعادت آخری تجلی باطنی و واقعی سعادت دنیایی است؛ بدین لحاظ که در تعبیر قرآن کریم، انسانی که از یاد خدا غافل باشد، گرچه انواع امکانات رفاهی در اختیارش باشد، باز زندگی اش سخت و ناخوشایند است و در مقابل اولیای خدا هر قدر هم که به لحاظ ظاهری در رنج و سختی باشد، در خوش و آرامش کامل اند. بدین ترتیب، برای تحقق عدالت واقعی در قیامت باید هم به لحاظ فردی و هم به لحاظ اجتماعی، انسان کمال یافته در دنیا وجود داشته باشد.

نکته جالب توجه این که بر اساس پاره ای از احادیث، قیام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف - زمانی رخ خواهد داد که سعید و شقی به نهایت کار خود رسیده باشند<sup>۲</sup>، قرآن کریم، طه (۲۰) :

۱۲۵: مَنْ أَعْرَمَیْ مَنْ ذِکْنِیْ فَإِنْ لَهُ مَکِیْنَةٌ مَّنْکَا.

قرآن کریم، یونس (۶۲۰۱۰): اِلَّا اِنْ اَوْلِیَاءَ اللّٰهِ لَا حُوْثَ عَلَیْهِ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ .

یعنی هر چه این حرکت تاریخ رو به جلو می رود هم شقی شقی تر و هم سعید سعیدتر می شود،

و چنین جامعه ای است که می تواند زمینه ساز قیام نهایی حق و باطل شود<sup>۳</sup>.

---

۱. مطهری، ص ۲۰۱

۲. همان، ص ۴۴

۳. استاد مطهری در جایی توجه داده است که: «اتفاقاً در جامعه ایی که فساد هست احیاناً فساد بیشتر است، زمینه برای تکامل روحی و اخلاقی بیشتر است؛ زیرا تکامل روحی و اخلاقی و معنوی نتیجه مقاومت کردن در برابر جریان های مختلف است (مطهری (۱۲۰۲) الف من ۳۳، ۲۲)

۱-۱. **رجای معقول (خوش بینی به آینده بشر) :** انسان در حالت عادی وقتی فراوانی ظلم و فساد و غلبه ظاهری ظالمان را در جهان می بیند، گاه با خود می اندیشد که آیا می توانیم در مقابل این موج عظیم کاری پیش ببریم و وعده ظهور به ما می گوید که همه کارهای شما به سرانجام می رسد<sup>۱</sup>؛ و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثها عبادى الصالحون<sup>۲</sup>

۲-۱. **خوف معقول (امید واهی نداشتن به تلاش های خود):** وعده منجی جهان در عین حال به ما می گوید که به تلاش های خودتان فی نفسه امید نا محدود نداشته باشید؛ یعنی از خودتان انتظار نداشته باشید که کل عالم را به تنهایی اصلاح کنید. اقدامات شما شرط لازم برای اصلاح جهانی است؛ اما شرط کافی نیست؛ یعنی خلاصه جامعه بشری در سیر تکاملی اش از مهدی بی نیاز نخواهد بود.

## ۲. **توجه به کیفیت به جایی توجه به کمیت**

در تلاش های اجتماعی آن چه مهم است، تقویت فرهنگی و معنوی جبهه حق است که این اقدام کیفی است، نه کمی، یعنی آن چه مقدمه ظهور است این نیست که به لحاظ شناسنامه ای تعداد مسلمانان یا شیعیان افزایش یابد، بلکه آنچه اولیت بیش تری دارد، این است که انسان ها تشنه حقیقت و عدالت شوند؛ پس تعداد یاران اولیه و اصلی حضرت شاید کم باشد؛ اما چنان که گفتیم، به لحاظ کیفیت در زمره بدترین انسان هایند که هر یک می تواند انقلابی در جان ها ایجاد کند. به تعبیر یکی از بزرگان ، یاران مهدی عج الله، اشخاصی از سنخ امام خمینی ره، یا بالاتر از او خواهند بود. در واقع این که خوبان هم باید به نهایت کار خود برسند، تأکید مهمی است بر این که بیش از کمیّت به کیفیت باید اندیشید.

---

۱. مطهری، ص ۵۹-۶۰

۲. انبیاء : ۱۰۵

### ۳. خروج از پارادایم های رایج در تفکر غربی

دوره جدید، دوره سیطره فرهنگی جهان غرب بر عالم است و منتظر واقعی انسانی است که تحت این سیطره واقع نمی شود. ما امروزه بسیاری از سخنان ، گرایش ها ، رفتارها و ... را به گونه ای تنظیم می کنیم که در جهان مدرن و با الگوهای معمول مقبولیت داشته باشد. از باب نمونه می توان به همین مسأله جهانی شدن اشاره کرد؛ در حالی که معتقد به ظهور مهدی عجل الله با معادلاتی رفتار می کند که در ظرف محدود معادلات دنیایی رایج در جهان مدرن نمی گنجد، بدین سبب، تمام معادلات آنها را به راحتی به هم می ریزد که باز در این زمینه ، نگاهی به سیره زندگانی امام خمینی ره می تواند عبرت آموز باشد.

## نتیجه گیری

همه گروه های اسلامی بر این قول متفق اند که در آخرالزمان، مردی ظهور می کند که دنیا را پر از عدل و داد می کند و دولت حق را برپا می سازد، دولتی که تمام جهان را فرا می گیرد. این دیدگاه به استناد آیات کریمه قرآن از جمله: ۱۰۵ سوره انبیا، ۵ قصص، ۳۲ و ۳۳ توبه و ... است. استاد شهید مرتضی مطهری، در چند اثر ارزشمند خود به بررسی مسئله مهدویت و انتظار پرداخته اند. یکی از تعبیر ارزشمند ایشان، در وصف جایگاه حضرت حجت(ع) در زمین، تعبیر «صاحب» است. در کتاب گفتارهای معنوی، ضمن بیان حدیثی از رسول اکرم(ص) پیرامون امدادهای الهی نسبت به بشریت به واسطه حضرت مهدی (ع)، چنین نتیجه می گیرند:

خدا هرگز دنیا را بی صاحب نگذاشته است، و بی صاحب هم نخواهد گذاشت.



## فهرست منابع

قرآن کریم .

۱. ابراهیمی دینانی، غلامحسین. قواعد کلی فلسفی در فلسفه اسلامی. تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، دوم، ۱۳۷۲ش، ج ۳.
۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۰، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
۳. شریعتی، علی، انتظار مکتب اعتراض، تهران، نشر الهام، ۱۳۶۲ ش.
۴. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیورت، مؤسسه علمی، دوم ۱۳۲۲ ق.
۵. مطهری، مرتضی، انسان کامل، تهران: صدرا، اول، ۱۳۶۷ش، الف.
۶. \_\_\_\_\_، امدادهای غیبی در زندگی بشر، تهران؛ صدرا، سوم ۱۳۶۷ش، ب.
۷. \_\_\_\_\_، تکامل اجتماعی انسان، به ضمیمه هدف زندگی و ... . تهران، صدرا، هفتم، ۱۳۷۲ش، الف.
۸. \_\_\_\_\_، حق و باطل تهران، صدرا، سیزدهم، ۱۳۷۲ش، ب.
۹. \_\_\_\_\_، قیام و انقلاب مهدی از دیدگاه فلسفه تاریخ، تهران، صدرا، دوازدهم، ۱۳۷۱.
۱۰. \_\_\_\_\_، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، ج ۵، جامعه و تاریخ، تهران، صدرا، هفتم، ۱۳۷۴.
۱۱. \_\_\_\_\_، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، ج ۶، زندگی جاوید یا حیات اخروی، تهران، صدرا، هشتم، ۱۳۷۳ ب.

۱۲. معین، محمد، فرهنگ معین، چاپ اول، تهران، انتشارات میلاد، ۱۳۸۹.
۱۳. نهج البلاغه - تصیح محمد دشتی، موسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، اول، ۱۳۶۴.

## سایت

تبیان